

Таким чином доцільно відзначити, що внесення до українського цивільного законодавства запропонованих змін із великою вірогідністю позитивно вплине на підвищення рівня ефективності протидії застосуванню шикани, підвищить його відповідність до вимог сучасності, а також сприятиме прийняттю обґрунтованих та справедливих судових рішень.

Abstract. The study is devoted to the issue of the concept of chicane in civil relations: features and differences from other forms of abuse of law. The paper analyzes the legislation, legal doctrine and judicial practice on this issue. On the basis of the study, the analysis of the chicane as a special type of abuse of the right, its qualifying features in comparison with other types of abuse of the right, was carried out, and the scientific and practical recommendations for improving the civil legislation of Ukraine on the application of the chicane were supplemented.

Keywords: competence, subjective civil right, abuse of right, harm, chicane.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хабло О. Ю. Кримінально-процесуальні правовідносини та проблема зловживання правом. *Держава і право*. 2006. № 34. С. 465–470.
2. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : монографія. К. : КНТ, 2008. 184 с.
3. Малиновський А. А. Злоупотребление право. М. : МЗ-Пресс, 2002. 128 с.
4. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. М. : Статут, 2011. 411 с.
5. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. Хмельницький. 2013. С. 23–35.
6. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. № 9. 2020. С. 31–36.
7. Бровченко Т. І., Миргород В. О. Зловживання цивільними правами. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. № 3. 2020. С. 51–55.
8. Соломахіна О. М. Деякі аспекти поняття «шикана» за римським правом. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії*. матер. круглого столу. Одеса. 2015. С. 54–56.
9. Ляшенко Р. Д., Бальковська К. І. Шикана як особливий вид зловживання правом. *Вісник Запорізького національного університету*. № 2. 2014. С. 15–21.
10. Цивільний кодекс України: офіц. текст від 01.01.2022. *Голос України*. 2003 р. № 45.
11. Ляшенко Р. Д., Бальковська К. І. Шикана у цивільних правовідносинах: до визначення сутності та змісту. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2015. С. 63–68.
12. Ривак Р. О., Апшай Г. М. Зловживання правом як явище правової дійсності. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя*. матер. VII міжнар. наук.-практ. інт. конф. 2017. С. 397–398.
13. Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : монографія. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 2020. 140 с.

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ

О. В. Бульківська, А. Є. Краковська

Анотація. У статті наданий аналіз адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні. Проаналізовано чинне міжнародне та вітчизняне законодавство, що стосується заходів безпеки дітей від будь-яких форм насилля. Встановлено прогалини в законодавстві та проблемні аспекти, що стосуються засобів запобігання булінгу. Запропоноване заповнення наявних прогалин у регулюванні даного питання, шляхом закріплення обов'язку для центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки систематичного оновлення та перегляду планів заходів, спрямованих на запобігання і протидію булінгу, прийняття та розробки спеціального превентивного закону, щодо запобігання булінгу, використання позитивних тенденцій зарубіжного досвіду, які доцільно було б запровадити на території України.

Ключові слова: булінг, цькування, адміністративно-правовий механізм, насильство, запобігання булінгу.

Постановка проблеми. Свобода людини від будь-яких посягань на її життя, честь і гідність є одними з основних прав людини. Слід зазначити, що від різних форм насильства страждають як жінки з чоловіками, так і дівчата з хлопцями. Факти жорстокості щодо дітей, які існують в суспільстві, викликають особливе занепокоєння. Останніми роками у закладах освіти спостерігається позитивна динаміка зростання випадків свідомого жорстокого

ставлення старших і сильніших учнів до слабших. Ці тенденції у сучасному дитячому середовищі перетворюються у справжній булінг (цькування). Україна будучи незалежною та демократичною державою передбачає на законодавчому рівні захист дитини від усіх форм насильства, у тому числі і від булінгу шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів у даній сфері. Тобто, на даний період часу таке явище як булінг не є чимось новим для сучасного суспільства. Невід'ємним елементом запобігання булінгу виступає належне адміністративно-правове регулювання. Попри все, аналіз чинних норм законодавства про адміністративну відповідальність і судової практики свідчить про наявність низки проблем, розв'язання яких потребує наукового підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративно-правового регулювання запобігання булінгу в тих або інших аспектах ставали предметом багатьох наукових досліджень. Дослідженням проблем регулювання даного механізму присвячені численні праці спеціалістів у сфері адміністративного права серед яких В. Авер'янов, С. Алексєєв, О. Бандурка, Т. Коломосьць, О. Скакун, Є. Соболев, Р. М. Пилипів, А. Корнійченко, М. Приходько, Д. Сорочан та інші. Незважаючи на велику кількість публікацій, існує необхідність дослідження проблем вдосконалення адміністративно-правових заходів запобігання булінгу.

Метою статті є вдосконалення адміністративно-правових заходів (зокрема адміністративної відповідальності) запобігання та протидії булінгу в Україні.

Основний розділ. Перше і найголовніше у вивченні даного питання – це теоретичні основи вказаного регулювання, аналіз яких становить важливе значення з теоретичної і практичної точки зору.

На думку Є. Соболя трактуючи поняття «адміністративно-правове регулювання» слід виокремлювати два концептуальні підходи до розуміння цього правового явища: перший підхід – адміністративно-правове регулювання є різновидом правового регулювання та цілеспрямованим впливом норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення прав і законних інтересів людини й громадянина; другий підхід – адміністративно-правовим регулюванням це імперативно-нормативне впорядкування суспільних відносин з метою забезпечення інтересів держави. Кожен з наведених підходів по суті є правильним. Через те, що вони містять дискусійні аспекти, адміністративно-правове регулювання у контексті сфери протидії булінгу доцільно розглядати в певному поєднанні різних елементів, оскільки воно має не тільки адміністративний, владно-управлінський характер, а й спрямоване на реалізацію забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина [1, с. 55].

Слід зазначити, що визначальне місце в системі адміністративно-правового механізму запобігання булінгу серед відповідних елементів нормативно-правового блоку займають принципи. На сьогодні вчені-адміністративісти існуючі принципи (із урахуванням логічного підходу до викладу матеріалу та з метою його структуризації) поділяють на дві групи: органічні та організаційно-функціональні. Дані принципи мають характерні ознаки, зокрема, органічні принципи: становлять фундаментальну основу булінгу; визначають саму його природу; завдяки ним, в цілому, можна вести мову про необхідність забезпечення прав і свобод учасників освітнього процесу загалом та дітей, як основну категорію цих учасників. Органічними принципами адміністративно-правового механізму запобігання булінгу є: принципи рівності, недискримінації, толерантної поведінки, забезпечення найкращих інтересів дитини, нульової терпимості до проявів булінгу. Щодо характерних ознак організаційно-функціональних принципів необхідно відзначити, що вони: впливають із мети, призначення та діяльності суб'єктів публічного адміністрування; впливають на реалізацію адміністративно-правового механізму запобігання булінгу. Організаційно-функціональними принципами в системі адміністративно-правового механізму запобігання булінгу є: принцип пріоритету забезпечення, дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина (учасників освітнього процесу); принцип верховенства права; законності; гуманізму та справедливості; превенції; відповідальності; компетентності; співробітництва та взаємодії; належного управління [2, с. 64].

Слід наголосити, що Українська держава з часів прийняття незалежності дотримувалась міжнародних стандартів у запобіганні проявам будь-яких форм насильства над дітьми. Підтвердженням цього є ратифікація Україною Конвенції про права дитини [3], де

наголошувалося про необхідність вжиття усіх законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства з боку осіб, які турбуються про дитину. Закон України «Про охорону дитинства» [4], визнає охорону дитинства загальнонаціональним пріоритетом та передбачає захист дитини від усіх форм насильства. З ратифікацією Європейської конвенції про здійснення прав дітей [5] Україна засвідчила про готовність уживати всіх відповідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав дітей. З моменту ратифікації Конвенції Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» [6] Україна забезпечила ефективне виконання положень вказаної Конвенції щодо запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами та захист прав дітей, які стали жертвами даного виду насильства на національному та міжнародному рівнях. Прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [7] передбачає фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство у тому числі і до дитини. Міністерство освіти і науки України розробило методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству [8], де у п. 2.3 наголосило на існуючій складній проблемі як булінг, її наслідки та шляхи подолання [9, с. 273].

Слід відзначити, що адміністративно-правовий механізм запобігання проявам насильства через законодавчу базу та методичні рекомендації є цілком налагодженими. Проте, незважаючи на постійно зростаючу впродовж останніх 30 років цікавість до теми шкільного цькування, наразі в Україні, не існує інструментів, які дозволяють оцінити ефективність впливу розроблених стратегій запобігання булінгу. Відсутність легального визначення кібербулінгу та деяких інших видів булінгу ускладнює виконання поставлених завдань з профілактики цькування в закладах освіти.

Проблема булінгу визнана на законодавчому рівні шляхом закріплення у статті 173-4 Кодексу України про адміністративне правопорушення (далі КУпАП) [10] такого явища, як «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» і встановленням відповідальності за це діяння. Проте, даний нормативно-правовий акт не містить основних ознак даного протиправного діяння, що створює проблеми при кваліфікації дій як булінгу.

Натомість відповідні ознаки булінгу містяться у пункті 31 статті 1 Закону України «Про освіту» [11], мова насамперед йде про: систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін (кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності)); діяння (дії або бездіяльність) кривдника, наслідком якого є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

З огляду на зазначені ознаки, цілком доцільно погодитись з думкою М.В. Приходько про закріплення на законодавчому рівні у Кодексі України про адміністративні правопорушення специфічних ознак адміністративної відповідальності даного діяння [12, с. 165], а саме:

- неповнолітні за вчинення булінгу (цькування) несуть відповідальність на загальних підставах (частина друга статті 13 КУпАП);

- специфіка відповідальності суб'єкта – відповідальність у певних випадках несуть треті особи за правопорушення (булінг (цькування)), яке ними не було вчинено, – тобто батьки або особи, що їх замінюють. Адміністративна відповідальність батьків або осіб, що їх замінюють, за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-4 КУпАП, їх малолітніми або неповнолітніми дітьми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років пов'язана з юридичним фактом. Отже, адміністративна відповідальність зазначених суб'єктів за частинами третьою або четвертою статті 173-4 КУпАП настає лише за наявності протиправної поведінки малолітньої/неповнолітньої особи і не потребує доведення вини батьків, або осіб що їх замінюють за невиконання чи неналежне виконання своїх юридичних обов'язків із виховання дітей і нагляду за ними;

- судовий характер розгляду справ про адміністративні правопорушення за булінг (цькування) в Україні. Стаття 213 КУпАП закріпила, що за загальним правилом, справи про адміністративні правопорушення розглядаються адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад; виконавчими комітетами (а в

населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчими органами, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад та їх посадовими особами, уповноваженими на те КУпАП; районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями), а у випадках, передбачених КУпАП, місцевими адміністративними та господарськими судами, апеляційними судами, вищими спеціалізованими судами, Верховним Судом; органами Національної поліції, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на те КУпАП. Однак, на сьогодні, відповідно до статті 221 КУпАП тільки судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів також уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-4 КУпАП.

Щоб запобігання булінгу в Україні було більш ефективним, потрібно вдосконалювати превентивні заходи (активізація виховного та психологічного впливу у формі бесід у школі, тренінгів, які б проводилися за участю вчителів, батьків і дітей, проводити більше правопросвітницької роботи серед дітей і підлітків) та заходи адміністративної відповідальності.

Задля покращення механізму адміністративної відповідальності за булінг пропонуємо передбачити нововведення до чинного КУпАП у вигляді встановлення адміністративної відповідальності не лише для осіб, які безпосередньо вчиняють дії, що кваліфікуються як булінг, а й для тих осіб, які активно сприяють настанню негативних наслідків від цькування шляхом підбурювання основних виконавців, фото-, відеозйомки та викладення до мережі Інтернет таких фактів тощо. А також визначення обов'язковості складання висновку психолога за фактом булінгу, залучення до розгляду в суді справ про адміністративні правопорушення, передбачених статтею 173-4 КУпАП, психологів, урахування їхніх висновків і пропозицій під час обрання заходів реагування, передбачених законодавством [13, с. 147].

Проаналізувавши вищезазначені аспекти, що стосуються булінгу, потрібно зазначити, що проблема булінгу і механізму його запобігання є актуальною у сучасному суспільстві. Незважаючи на підвищений рівень зацікавленості до обговорення питання булінгу та боротьби з ним на державному рівні протягом останніх років, все ж таки існує потреба у запозиченні досвіду зарубіжних країн, що стосується даного питання. Саме міжнародний досвід є чи не найголовнішою складовою якісного механізму запобігання булінгу, адже саме на прикладі держав, які досягли успіху в боротьбі з певними правовими прогалинами, можна зрозуміти в якому напрямі рухатись при покращенні вітчизняного законодавства.

Зокрема, необхідно звернути увагу на досвід Республіки Кореї, адже як показує практика, дана держава належить до переліку країн, які задля протидії і профілактики булінгу прийняли профільні закони та загалом сформували відповідну законодавчу базу. Тому доцільно погодитись з думкою А. Корнійченко і на прикладі Республіки Кореї запропонувати на території України вжиття таких заходів. По-перше, закріпити обов'язок для центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки (в Україні це МОН України) не лише розробляти та затверджувати план заходів, спрямованих на запобігання і протидію булінгу в закладах освіти, але й систематично його оновлювати та переглядати. По-друге, розробити та прийняти спеціальний комплексний Закон України «Про запобігання та протидію булінгу (цькуванню)», який загалом має регламентувати питання антибулінгової політики держави, її керівні засади та напрями. По-третє, визначати суб'єктів, що вживатимуть відповідних заходів, їх права та обов'язки та передбачати конкретні заходи, спрямовані на профілактику та протидію булінгу. Також слід якісно регулювати аспекти щодо юридичної відповідальності для кривдника (булера) тощо. Не менш важливими є тези стосовно доповнення Закону України «Про освіту» положеннями щодо заборони всіх насильницьких діянь, зокрема булінгу, стосовно учасників освітнього процесу. І на останок необхідно звернути увагу на забезпечення антибулінгових ініціатив, вироблення перспективних пропозицій задля інституційного посилення, а також для забезпечення ефективної реалізації антибулінгових ініціатив, вироблення перспективних пропозицій при Кабінеті Міністрів України утворити Комітет з питань запобігання та протидії булінгу (цькуванню) [14, с. 88].

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити, що Україна, як демократична країна, доклала свої зусилля для боротьби з булінгом шляхом запровадження адміністративної відповідальності за нього, але не вирішеним залишилось питання стосовно заходів запобігання поширенню цього явища. Є необхідність у концентрації зусиль над нормами законодавства для протистояння даному протиправному явищу, аналізуючи та залучаючи усі зібрані знання із психології, педагогіки та інших соціальних наук. Загалом великої кількості змін потребують як система освіти, так і адміністративно-правові засади діяльності органів влади щодо запобігання та протидії булінгу. Для підвищення ефективності боротьби з булінгом, слід звернути увагу на механізм взаємодії органів поліції та закладів освіти. Беручи до уваги зарубіжний досвід, потрібно направляти владні сили не тільки на боротьбу з окремим випадком булінгу, а й на закріплення на законодавчому рівні системи протидії цькуванню в закладах освіти, яка матиме превентивний характер.

Abstract. The article provides an analysis of the administrative and legal mechanism for preventing bullying in Ukraine. The current international and domestic legislation on measures to protect children from all forms of violence is analyzed. Gaps in legislation and problematic aspects related to the prevention of bullying have been identified. It is proposed to fill the existing gaps in the regulation of this issue by establishing a responsibility for the central executive body in the field of education and science to systematically update and revise action plans to prevent and combat bullying, adopt and develop a special preventive law to prevent bullying, use positive trends of foreign experience, which should be introduced in Ukraine.

Keywords: bullying, harassment administrative and legal mechanism, violence, prevention of bullying.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соболев Є. Концептуальні підходи до дефініції адміністративно-правового регулювання у сфері протидії булінгу в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 5358. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/38755>.
2. Корнійченко А. О. Принципи адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні: поняття та система. *Наукові записки*. Серія: Право. 2021. № 10. С. 60-65. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2021-10-60-65>.
3. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Постанова Верховної Ради УРСР від 27.02.1991 р. N 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
5. Європейська конвенція про здійснення прав дітей: Конвенція від 25.01.1996 р. *Урядовий кур'єр*. 2006 р. № 162.16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.
6. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. *Голос України*. 11.07.2012 р. № 124.17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.
7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>.
8. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: лист МОН України від 18.05.2018 р. № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text>.
9. Приходько М. В. Генезис адміністративної відповідальності за булінг (цькування) в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. № 64. С. 270–275. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.50>.
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
11. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 р. *Відомості Верховної Ради*. 1991. № 34. Ст. 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
12. Приходько М. В. Ознаки булінгу (цькування) та адміністративної відповідальності за нього в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. Випуск 1. С. 162- 166. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.1.28>.
13. Пилипів Р. М. Окремі питання вдосконалення адміністративно-правової протидії булінгу в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). № 3. URL: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.3/25>.
14. Корнійченко А. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу: перспективний досвід Республіки Корея. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2020. Випуск 46. С. 86–89. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.46.18>.